

УДК 94(477:437):657"1918/1939"

DOI: 10.26565/2227-6505-2021-33-04

УКРАЇНСЬКИЙ ЕМІГРАЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА ПИТАННЯ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ (1918 – 1939)

О. Є. Зубко

Донецький національний університет ім. Василя Стуса (Вінниця)

zubkoolga5@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Мета дослідження. Аналіз легальних способів вирішення фінансового питання українськими вихідцями у міжвоєнній Чехословаччині; характеристика основних фінансових еміграційних витрат.

Методологія дослідження спирається на принципи конкретно-історичний, проблемно-хронологічний, об'єктивності та цілісності, а також на використання методів аналізу та синтезу.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні теми приватних фінансів українських вигнанців крізь призму та ракурс функціонування чехословацької крони.

Висновки. Питання приватних фінансів було дуже вагомими в житті українського еміграційного осередку міжвоєнної Чехословаччини, який в цілому нараховував до 20 000 осіб. Прожитковий еміграційний мінімум у міжвоєнній Чехословаччині складав 1 000-1 200 чехословацьких крон, тобто в середньому 29 доларів 60 центів (30 доларів). А «Руська допомогова акція» була тільки одним із джерел легального надходження фінансів. Тому українським вихідцям, за стабілізації курсу власне чехословацької крони в 1923 – 1933 рр., як 100:2.96 або 100:3, доводилося заробляти на обміні валют, завдяки хобі, працювати у рестораціях (для музик), бути чорноробами. При цьому, значна частина приватних фінансів йшла на оплату житла, їжі, одягу, взуття, транспортні витрати. Значно менше коштів витрачалося на купівлю книг, цигарок. І майже не витрачалися кошти на кіно, театри й екскурсії.

Ключові слова: міжвоєнна Чехословаччина, українська еміграція, чехословацька корона, приватні фінанси.

The aim of the study. Analysis of legal ways of solving financial issues by Ukrainian emigrants in interwar Czechoslovakczyna; characteristics of the main financial emigration expenses.

The research methodology is based on the principles of a specifically historical, problem-chronological approach, methods of objectivity, integrity, analysis and synthesis.

The scientific novelty of the study consists in highlighting the topic of private finances of Ukrainian emigrants through the prism and perspective of the functioning of the Czechoslovak crown.

Conclusions. The issue of private finances was very important in the life of the Ukrainian emigration in interwar Czechoslovakia (this is approximately 20,000 people). The subsistence emigration minimum in interwar Czechoslovakczyna was 1000-1200 Czechoslovak crowns, i.e. an average of 29 dollars 60 cents (\$30). And the «Russian Aid Action» was only one of the sources of legal income. Therefore, when the exchange rate of the Czechoslovak krone was stabilized in 1923 – 1933, such as 100:2.96 or 100:3. Ukrainians had to earn money by exchanging currencies, thanks to their hobbies, working in restaurants (for musicians) and often had to be unskilled workers. A significant part of private finances was spent on paying for housing, food, clothes, shoes, transportation costs. Much less money was spent on buying books and cigarettes. Almost no money was spent on movies, theaters and excursions.

Key words: interwar Czechoslovakczyna, Ukrainian emigration, Czechoslovak crown, private finances.

*Money, money, money must be funny
In the rich man's world
Money, money, money always sunny
in the rich man's world
Aha-ahaaa all the things
I could do
If I had a little money,
it's a rich man's world
- ABBA, 1976*

Особисті фінанси – це те, без чого не обійтися ні в теперішньому повсякденному житті, але й те, без чого не обходилося й сто років тому. В загальному, це всі види грошових коштів, якими володіє особа, а також будь-які фінансові інструменти за допомогою яких досягаються особисті фінансові цілі. Але оскільки фінанси – це аж ніяк не тільки гроші, які можна заробляти та витратити, а значно більш багатогранне поняття, то під поняттям «гроші» розуміється міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, заощадження та накопичення. Тому, в нашій розвідці поняття «особисті фінанси» тотожне поняттю «особисті кошти» або «особисті гроші».

Про те, що в українському еміграційному осередку міжвоєнної Чехословаччини (близько 20 000 осіб) фінансове питання було чи не найболючим, свідчать щоденники, спогади, мемуари та листи самих емігрантів. Про нестачу грошей емігранти згадували постійно, однак писали про це по-різному. Софія Русова (1856 – 1940), наприклад, занотувала до Щоденника в 1924 р.: «Головною темою усіх розмов в той час – і це мене вражало спочатку – було питання про гроші: де їх заробити, як їх роздобути. Всі жили з дня на день, далі, ніж на тиждень, не заглядали. Усі сподівались на чудеса, що зроблять можливим поворот на Україну» [10, с. 185-186]. Валентин Сім'янець (1899 – 1992) відзначився заувагами щодо фінансових реалій 1930-х: «В 1933 - 1937 роках всю Республіку справді було поділено на зони, про які ходили чутки. В зонах визначено було платню нефактовим робітникам. З Центру з Праги розходилися круги аж до Карпатської України. Центр, Прага – робітникові за годину праці 2.20 корон, а в Карпатській Україні – 1.2 корони. Заробітку грубого аж 88 корон в місяць, з відрахуванням – 80 корон...» [11, с. 89]. «Працювала більшість на будівництві в гідроелектростанції на річці Влтаві. (Шлюзові комори і привід – рукав річки з'єднували турбіни – саме те для нас-гідротехніків). ... Проте.... Інженер-інженером, а вантаж піску – погодинна оплата. 5-6 корон за годину. Заробити 35 корон в день було в ті часи фантастикою» [12, с. 95-96]. Постійно журився щодо грошей і Євген Чикаленко (1861 – 1929) – «той, хто любив Україну до глибини кишені» і котрий переїхав з Австрії до ЧСР у 1925 р.: «Тут я тільки й живу думками – якби дожити місяця, чим би заробити на недохват, яку терплю під кінець кожного місяця. Не то, що записувати в щоденник, а й жити не хочеться, так мені остогидли оті турботи за корону. Всі тутешні люде, принаймні з лекторського персоналу, здавна звикли жити заслуженою платнею, і дома вони так само жили двадцятим числом (днем отримання заробітної платні – О. З.), як і тут. А я «вродився буржуєм» і того 20-го числа не знав і ніколи не думав – чим я доживу місяця; я думав про гроші хіба тільки тоді, коли бачив потребу в їх для якоїсь громадської справи. А от тепер на старості літ доводиться і мені жити думкою – чим дожити до кінця місяця; весь вік я давав людям аванси, а тепер доводиться їх самому просити...» [14, с. 148]. Торкався фінансової теми й відомий «крутянець» Левко Лукасевич ((1896)1902 – 1982): «Я, на жаль, не користав з ніякої стипендії, а жив із заробітків комівояжера чеської фірми лікерів і з аквізичії оголошення до чеських часописів і календарів» [6, с. 138]. Не могла оминати увагою грошові знаки й «найпрактичніша людина» в колі українського еміграційного осередку міжвоєнної ЧСР, відомий письменник й видавець, один із організаторів Української Центральної Ради Василь Королів (Старий) (1879 – 1941): «Один період ранніми ранками, коли Прага ще спала, біг я на далекі передмістя затримувати робітників, що їхали на працю на роверах

(велосипедах – О. З.) і пропонувати їм патентований держак для бриля при їзді на ровері. Був це маніпісінький щипок, що насаджувався на держало ровера і дуже дотепно тримав скиненого з голови бриля. З кожного проданого вішака мав дістати півкрони» [4, с. 160].

Тому метою публікації є аналіз легальних способів вирішення фінансового питання українськими вихідцями у міжвоєнній Чехословаччині. А також характеристика основних фінансових еміграційних витрат.

Тоді як наукова новизна дослідження полягає у висвітленні теми приватних фінансів українських вигнанців крізь призму та ракурс функціонування чехословацької крони.

В міжвоєнну добу до Чехословаччини «потрапили» переважно політичні вигнанці: вояки, отамани та «свідомі українці». Першими на землі Чехословаччини ступили військові частини Української Галицької Армії (УГА) (початок 1919 р.): «Гірська бригада» та частина груп «Старий табір», «Глибока», «Крукеничі». Це сталося після того, коли переважаючі сили польської армії під командуванням генерала Й. Галлера витіснили їх на територію Закарпаття, де в Мукачеві війська були роззброєні. Необхідно відзначити також, що частина цих українських військових формувань в складі чехословацької армії брала участь у придушенні наступу угорських комуністів в Словаччині.

Після завершення боїв на словацькій території військові підрозділи УГА були інтерновані в Судетах і розміщені в невеличких містечках Німецьке Яблонне, Ліберці, Йозефів з отриманням фінансової допомоги від чехословацького уряду. Військова політична еміграція в міжвоєнній ЧСР зайняла вичікуючу позицію, цілком розуміючи, що її власну долю визначатиме політичний чинник. Цей чинник почав диктувати свої умови, починаючи з 1920 р. Та особливо важким для українських вояків виявився 1921 р., коли до ЧСР стали прибувати залишки врангелівської армії й цивільні біженці з колишньої Російської імперії. У першій половині 1921 р. останніх налічувалося більше 50000 осіб, з них половина – етнічні росіяни, котрі вбачали в ЧСР перевалочний пункт в Західну Європу та США. Тому, наявність такої великої кількості емігрантів з теренів колишніх Російської та Австро-Угорської імперій, змусила уряд Т. Масарика започаткувати «Російську допомогову акцію», а, отже, суттєво скоротити фінансування українських таборян.

А ось «свідомі українці» – активні учасники подій 1917 - 1920 рр., (політики-уцєєрівці й директоріанці, вояки Армії УНР, службовці державного апарату, представники наукового й культурного фронту) почали прибувати до Праги в кінці 1919 р., оскільки в ЧСР діяли дипломатичні представництва як УНР, так і ЗУНР. Вийшло за кордон в ЧСР у 1919 р. й дітище Директорії – отаманська інтелігенція.

Отож, щоб «убезпечити» себе, як політично, так і соціально-економічно, чехословацький уряд, керуючись настановами Ліги Націй, вдався до «Руської допомогової акції» («Ruská pomosná akce»). В політичному плані «Руська допомогова акція» була скерована на підтримку саме антибільшовицької еміграції. Акція спочатку розгорталася в двох напрямках: 1) надання гуманітарної допомоги голодуючим Радянської Росії і 2) фінансової підтримки антибільшовицької еміграції, що осіла в ЧСР. Однак, з середини 1922 р. уряд РСФРР заборонив діяльність добровільних місій на «своєї» території. З того часу під «Руською допомоговою акцією» розумілася тільки фінансова допомога еміграційним організаціям на території країни.

Під час реалізації «Допомогової акції» чехословацьким урядом було виділено декілька сотень мільйонів крон. За 1921 - 1937 рр. державна підтримка уряду ЧСР антибільшовицькій еміграції складала 500 мільйонів крон. Кульмінаційним «акційним роком» став 1924 р., коли на потреби українських та білоруських вихідців у цілому офіційно Прагою було видано 99 775 мільйонів крон [7, с. 378].

Оскільки «Ruská pomosná akce» ґрунтувалася саме на фінансах, скоригуємо фокус нашої уваги на чехословацьку грошову одиницю. Крона разом із розмінною монетою – геллером (1 крона дорівнювала 100 геллерам) – була запроваджена в країні в 1919 р. Після розпаду Австро-Угорщини саме Чехословаччина взяла на себе зобов'язання стабілізувати курс валют з метою недопущення подальшого знецінення австрійської крони, що існувала в статусі

валюти в країні після розпаду імперії ще до 1925 р. (Тобто, в Першій Республіці чехів і словаків у обігу до 1925 р. були одночасно і австрійські крони, і власні). Австро-Угорщина, в свою чергу, мала перестати виплачувати військові облігації та здійснювати кредитування урядів Австрії та Угорщини відповідно. Проте, австро-угорський банк порушив домовленості і це призвело до штемпелювання банкнот в міжвоєнній ЧСР, а з цим, відповідно, до інфляції австрійської крони. Про інфляцію австрійської крони в ЧСР свідчать, зокрема, листи українського вченого-правника, автора першого проекту Конституції ЗУНР Станіслава Севериновича Дністряньського (1870 - 1935) до своєї дружини Софії Львівни Дністряньської (1882 - 1956; перепохована в Ужгороді 29.03.2001р.) – української піаністки та педагога, котра залишилася у Відні, а потім переїхала до Львова. Станіслав Северинович зазначав у квітні 1924 р., що бажані нею музичні твори композитора Клода Дебюссі коштують в Празі 400 чехословацьких крон, тобто дорівнюють 24 000 австрійським кронам і до того ж додавав: «..Крім сього, переказую Тобі квіт до Німчука на 15 чеських крон, котрі побери від него зараз після одержання мого листа або в чеських кронах, або – як схочеш – в еквіваленті австрійськими (900 а. к.)» [13, с. 249]. Таким чином, співвідношення чехословацької крони до австрійської становило на той час 1:60.

Тоді як стабілізація курсу власне чехословацької крони сталася в 1923 р. Крона не мала до 1929 р. фіксованого золотого змісту, тому її курс визначався по відношенню до швейцарського франка і американського долару. Так, співвідношення крони до долару в 1923 - 1933 рр. становило: 100:2.96 або 100:3 [1, с. 85-86]. З 17 листопада 1929 р. золотий зміст для крони було встановлено в розмірі 0,04458 г, із 17 лютого 1934 р. – 0,3715 г, а з 9 жовтня 1936 р. – 0,03121 г щирого (чистого) золота. В обігу були банкноти номіналом 1, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1 000, 5 000 крон і монети в 5, 10, 20, 50 геллерів. Банкноти друкувалися в Празі, монети чеканилися в Кремниці (Центральна Словаччина).

«Допоміжна акція» засвідчувала, що першим джерелом поповнення надходження фінансів в українських вигнанців були державні виплати. Тому поговоримо про легальні джерела заробітків. Найпершим у цьому ряді – офіційне працевлаштування. Мова йде, насамперед, про мережу українських еміграційних вищих навчальних закладів та чеські вищі школи. Українські професори, доценти, лектори та асистенти отримували тут офіційну заробітну плату, а студентство – стипендії. Так, наприклад, в Українському вищому (високому) педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі норми оплати для штатного персоналу були затверджені Міністерством закордонних справ ЧСР у 1925 р. Відповідно до постанови МЗС від 1.09.1925 р. щомісячна заробітна платня професора становила 1 500 крон, доцента – 1 200, лектора – 1 000, асистента – 600. Додатково на родину виплачувалося: на дружину 200 крон і на дітей, з розрахунку одна дитина – 125 крон. Додаткові години поза нормою (9 годин щотижнево) оплачувалися: професорам – 25 крон за годину, доцентам – 20, лекторам – 15. Додаткові години технічного характеру (фортепіано та скрипка), а також години позаштатних працівників оплачувалися в половинному розмірі. Крім того, за виконання службових обов'язків ректор отримував щомісячно 500 крон, заступник ректора – 300 крон, декани – по 250 крон. Заступники деканів та секретар Професорської ради – по 100 крон. Згодом, платня заступникам деканів за виконання своїх службових обов'язків була скасована, а натомість, секретарю Професорської ради збільшили платню ще на 100 крон [1, с. 45]. Проте, потрібно відзначити, що розмір заробітної платні з часом зменшувався, а з 1933 р. всі державні дотації й поготів перестали виплачуватися через згорання самої Акції в 1927 р. та через світову економічну кризу 1929 р., що зачепила ЧСР у 1932 р. і затяглася в країні до 1935 р. Розмір студентських стипендій, відповідно, в 1922 - 1928 рр. становив 450-500 крон. Як згадував Валентин Сім'янець: «Стипендія студентів-емігрантів у ЧСР була невелика. Щось говорилося про прожитковий мінімум в 500 крон. Це давала держава і за цю суму студент розписувався. Але на руки діставалося таки на 10% менше. То були всілякі фонди. Був і фонд по закінченню Академії, (мається на увазі Української господарської академії в Подєбрадах – О. З.), ще здається 300 крон. Це аби мав на залізничний квиток – і з очей геть...» [11, с. 82]. Найбільш відомим для українських студентів-емігрантів фондом був

«Чесько-український комітет допомоги українським і білоруським студентам». Його головою чехословацькі урядовці призначили історика Я. Бідла (1868 - 1937), а заступником – мовознавця О. Колесу (1867 - 1945). Окрім грошової допомоги щомісячно в розмірі від 450 до 580 крон, студенти отримували у фонді й повний комплект одягу: 1 пальто, 1 костюм, 1 пару взуття (в залежності від сезону), 2 пари білизни, 6 шкарпеток, 6 носових хустинок. ЧУК також здійснював оплату курсу навчання тих українських студентів, котрі навчалися у чеських вищих учбових закладах [1, с. 47]. Тоді як студенти УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі мали свій вузівський «Допомоговий комітет». Фінансовий баланс цього комітету поповнювався за рахунок штрафів, різноманітних зборів і добровільних пожертв. Наприклад, з 1 травня по 31 грудня 1925 р. викладачі та службовці УВПІ перерахували своїм студентам 13 712 крон 20 геллерів.

Потрібно зауважити також те, що прожитковий мінімум емігранта складав 1 000-1 200 чехословацьких крон, тобто в середньому 29 доларів 60 центів (30 доларів).

Серед інших джерел поповнення приватних фінансів: заробіток на обміні валют, праця у рестораціях (для музик), заробіток за рахунок хобі, некваліфікована фізична праця.

«Валютними операціями» серед «українських пражан» займалися здебільшого Станіслав Северинович Дністрянський (1870 - 1935) та Платоніда Іванівна Щуровська-Росиневич (1893 - 1973) – українська диригентка, учениця Олександра Кошиця (1875 - 1944). Про Листи Дністрянського із зазначенням співвідношення курсів австрійської та чехословацької крони вже було сказано. Тому зупинимося на його листах, присвячених польським маркам. В грудні 1924 р. Дністрянський непокоїться саме цією валютою, бо до 29.04.1924 р. в обігу Другої Польської Республіки були марки, запозичені в Німеччині; тоді як з травня 1924 р., завдяки грошовій реформі, в обіг вже було уведено злотий, який став еквівалентним 1 800 000 польських марок: *«Сьогодні рано писав я до Тебе картку. Тепер пишу в каварні і якраз вичитав в газетах віденських про обмін польських марок в банкнотах по 1000, 500 і 100. Сказано, що сі «Banknoten» переводять банки віденські від 2 аж до 15 грудня. Не знаю, чи заводять у Польщі нові банкноти, чи може австрійські власті припоручають стягнення. Будь що будь, мушиш довідати ся... Старай на кожний випадок обміняти ті польські марки, які є в нас, на австр[ійські]корони»* [13, с. 171].

А ось Платоніда Іванівна переймалася болгарськими левами, оскільки загрозливий туберкульоз, що атакував більшість українських вихідців в міжвоєнній ЧСР і яким вона захворіла сама, лікувався переважно на курортах Хорватії та Болгарії. В листах до Олександра Кошиця у травні 1927 р. Щуровська-Росиневич писала: *«...До Варни треба їхати, однак Болгарія, напевне, відсунеться. Болгари панічно бояться емігрантів, а у Варні малярія, та і кімнати дорогі – 3 000 левів, це щось 750 корон...»* [15, ф. 269, оп.1, спр. 170, арк. 7].

Постійним атрибутом великих та малих чехословацьких міст були кав'ярні та ресторації, в яких знаходилася робота для українських емігрантів-музик. Та ж Платоніда Іванівна, котра сама співала й акомпанувала в рестораціях і кав'ярнях, відзначала, що «в Празі всі поголовно артисти і ніхто зайвий раз рота не відкриє, якщо пропонуватимуть менше 20 корон, а ось подебрадці – скромніші» [15, ф. 269, оп.1, спр. 170, арк. 7].

У ділянці ж хобі-заробітків ініціатива «належала» Дмитру Чижевському, Наталі Геркен-Русовій та Одарці Слюсаренко. Дмитро Іванович Чижевський (1894 - 1977) в середовищі «празьких українців» вважався людиною епатажною. Людиною «з вибриками» через свою віру у чортів, нелюбов до зеленого кольору і любов до котів, феноменальну пам'ять та «буршівські» (парубоцькі) вечірки, де подавалися страви виключно його власного приготування. Так, Дмитро Іванович пам'ятав номери усіх празьких трамваїв, а також запам'ятовував «назавжди» номери усіх трамвайних квитків і цим вигравав суперечки на гроші [9]. Наталя Геркен-Русова (1902 - 1989) вправно ворожила на камінні [8, с. 81]. А Одарка Слюсаренко (? - ?) – дружина історика Федора Павловича Слюсаренка (1886 - 1958), котру ніхто, ніде й ніколи не міг переговорити, – чудово шила: *«Клієнтеля в пані Слюсаренко була обширна і не тільки українська. Однак до себе вона роботи не брала, а їздила по домах»* [8, с. 35]. До того ж, пані Одарка вправно кермувала автівкою. Серед українських

чоловіків-емігрантів вкорінилася навіть думка, що саме таким способом, тобто завдяки автівці, Федір Павлович мав подвійний зиск: спокій й тишу, які дуже полюбляв, і поповнення сімейного бюджету.

Якщо ж говорити про некваліфіковану фізичну працю, то варто, насамперед, розповісти випадок, що стався з Костянтином Володимировичем Лоським (1874 - 1933) – дипломатом, публіцистом, викладачем. *«В Добржіховицях (містечку за 25 км від Праги – О. З.) родина Лоських жила у своїй віллі, не дуже великій і не цілком викінченій (орендованій родиною на весняно-літній період – О. З.). Професор Лоський поза робочий час скидав із себе тверді, білі ковнірці і білі сорочки та дорогі костюми і одягався, що називається ноншалантно по літньому. (В домашньому комбінезоні з великою кількістю кишень. – О. З.) В такому виді і застала його одного дня Вдова (сусідка – О. З.) – ніхто з нас не знав, як вона називається. Знали тільки, що її покійний чоловік був за небіжки Австро-Угорщини комісаром поліції. Вдова жила поруч, на розі напроти Цупаків (одна із еміграційних родин – О. З.) у великому будинку з великим садком, який вона сама доглядала. За компанію мала тільки старого паса невідомої породи, що з віком став ширший, ніж довший. Вечорами Вдова сідала за рояль, грала та співала. Пес їй вторував, і часом через ті концерти треба нам було закривати вікна. Не говорила Вдова ні до кого, не тримала служби і раз на тиждень ходила сама раненько чуть світ, щоб ніхто її не бачив, до місцевого пекаря і власника крамниці за харчами купувати все, що їй потрібне було.*

Отож, вивозячи зів'яле листя і всяку иншу гнилизну і складаючи то все на купу, вдова побачила фігуру великого, сильного чоловіка, одягненого у комбінезон. Не довго думаючи, вона покликала того здорового дядька і приказала йому позгрібати, повивозити і скласти на купу все листя та рештки старої трави. Професор Лоський хоч і здивувався, але не показав виду і доручення Вдови виконав. За те вона заплатила йому 10 корон і сказала, щоб він, коли проходитиме мимо, навідався до неї, вона матиме для нього ще якусь роботу. «Ось бачите, – казав сам пан професор, – сьогодні я перший раз в житті власними руками (а не головою – О. З.) заробив десять корон» [8, с. 23-24]. А в цілому, українські вихідці бралися за будь-яку фізичну роботу.

На нашу думку, варто розглянути і питання на що саме витрачалися емігрантами приватні фінанси. Переважно, на житло, їжу та одяг і значно менше на професійні потреби та дозвілля.

Житлове питання в українському еміграційному середовищі стояло на порядку денному чи не найпершим. Чехословацька влада спершу запропонувати українським вихідцям безкоштовні гуртожитки – колишні бараки, де свого часу розмішувалися австро-угорські війська. Проте, більшість «українських пражан» прагла кращих умов і доклала зусиль для орендування кімнат. Хоча дехто з професорів і доцентів, вочевидь, завдяки попереднім заощадженням, зумів придбати чеську нерухомість. Так, відомо, що власниками будинків в 1920-х стали літературознавець Леонід Білецький (1882 - 1955) (в Модржанах – 50 км від Праги), Василь Королів (у Мельнику – 30 км від Праги) та філолог-еллініст, автор першого у новітній українській літературі перекладу «Іліади» Микола Аркас (третій) (1898 - 1980) (в Ржевницях – за 25 км від Праги). Оскільки Модржани, Мельник, Ржевниці – Празьке передмістя, то тут, на відміну від столиці, вартість житла була суттєво нижчою.

Ціни на житло у міжвоєнній Празі чітко зафіксовані в документації російської міжвоєнної еміграції. Так, наприклад, вартість житлового (одноповерхового) будинку у Празі коливалася в межах 90 000 крон, тоді як вартість однієї квартири (одно, двох, три і чотирикімнатної) в триповерховому будинку становила 58 000-71 000 чехословацьких крон [3, с. 79-80]. Витрати на оренду будинку, квартири, кімнати складали 1/6-1/7 частину родинного еміграційного бюджету: 200-250 крон. Ця вже інформація міститься в українській документації. Тобто, щомісячна оренда будинку, квартири або кімнати коливалася в доларовому варіанті в межах 6-8 доларів, Як писав Василь Королів Євгену Чикаленку: *«...Що ж торкається помешкання, – то навряд чи це буде надто тяжка річ при Вашій скромності. Я б дозволив собі дати Вам таку пораду, що видається мені практичною. Дуже багато наших*

людей живе в Šeznošicice (Чорношице, 18 км від Праги – О. З.) приблизно за 30-40 хвилин при добрій комунікації. Місцевість там мальовнича, – характер Пуци-Водиці, тільки, звичайно, з'європеїзованої. Одже, знаючи, що Ви для благополуччя потребуєте, крім тих речей, які кожному потрібні для добробуту, ще й певну кількість земляків, причому, здається, переважно – «инакомислящих», я гадаю, що з цього боку Šeznošicice будуть Вам найбільш підходящими. ... Реально ж впорядити справу з помешканням в Чорношиці, я гадаю, можуть Вам допомогти: Лоські, Мирні, Лотоцькі, Олесь, Сірий і т.д.... звичайно таке помешкання коштує тут коло 200 kr (може й менше). Але моя думка: на початку брати все, що запропонують, щоб потім, оглянувшись, самому змінити...» [14, с. 72-73]. Потрібно додати, що квартири та кімнати орендувалися з меблями. Звичної для нас додаткової оплати комунальних послуг – не було. Міжвоєнна Чехословаччина ще не знала газу, тому приміщення отоплювалося дровами. Дрова закупляли як власники будинків, так і окремо орендарі за домовленістю. Вбиральня, умивальник та ванна, зазвичай, розміщувалися в підвальному приміщенні. Деякі квартири та кімнати мали електрику.

Не менш вагомим було й питання харчування. Оскільки українські емігранти змушені були або вчитися, або тяжко працювати, то харчувалися вони в здебільшого в громадських українських їдальнях і зрідка в чеських рестораціях. Обіди в громадських українських їдальнях, де готувалися традиційні українські страви, коштували 3-5 крон, тоді як в чеських рестораціях, де подавалися страви чеської кухні, 7-12 крон. Лише після 1933 р. через економічну кризу та інфляцію, українські вихідці змушені були готувати власноруч. Найуживанішими та найдешевшими продуктами в меню «українських пражан» були: хліб, картопля, овочі (свіжі, квашені, мариновані помідори, огірки, морква, буряк, цибуля, часник), сало, смалець, оселедець.

Одяг і взуття в міжвоєнній Чехословаччині коштували дуже дорого. Жіноче або чоловіче пальто коштувало 800-900 крон, чоловіча сорочка – 150-250 крон, жіночий капелюшок – 250 крон, жіноче плаття – 600-680 крон, чоловічий костюм-двійка – 700 крон. Жіночі капронові колготки, які з'явилися в міжвоєнній ЧСР в 1937 р. і потребували спеціального поясу мали й поготів захмарну ціну – 300 крон. Не потрібно було забувати того, що міжвоєнна ЧСР була взуттєвою столицею Європи. Тут працювала взуттєва фірма Томаша Батя. Вона (фірма) була настільки успішною, що в 1930 р. її засновник створив приголомшливий музей взуття, котрий відображав процес виготовлення взуття з найдавніших часів до сучасності в усьому світі. До 1931 р. в Німеччині, Англії, Нідерландах, Польщі та інших країнах були створені заводи фірми. «Батьовки» були доступні й українським вихідцям, проте останні бажали мати все ж міцніші та кращі черевики. Ольга Кушнір (? - ?), донька Володимира Кушніра (1881 - 1933) – публіциста й видавця – писала йому зі Свидника (Словаччина) до Праги: *«Прошу пришли мені ті черевики (малі, типу штиблет), що стоять в передпокої на низьких каблуках, комбіновані, зі світлою шкірою. Інші черевики я не можу носити, бо вони мене давлять і тому я тебе прошу, якщо можеш, купи мені нові найдешевші черевики, які можеш дістати. Бо у Свиднику взуття Vata нічого не варте. Я потребую числа 37. Галі й мамі черевики не потрібні...»* [15, ф. 269, оп.1, спр. 92, арк. 64]. Відносно ж одягу, то українські вихідці виживали за рахунок секунд-генду та зазначених вище допоміжних фондів.

Значна частина приватних коштів українських емігрантів витрачалася на залізничий та муніципальний транспорт. Квитки на приміські потяги (здебільшого у Празьке передмістя) коштували 3-10 крон. Трамвайні квитки мали більш фіксовану ціну – 3 крони. Платоніда Щуровська-Росіневич пригадувала в 1925 р.: *«...Скорше спішка на потяг остання, для нас сільських жителів є вона миродайним. Кількість потягів, що їде до Праги невелика, так що приходитьсь дбати на то аби не проворонити потяг, інакше мусиш залишатися вдома...»* [15, ф. 269, оп. 1, спр. 170, арк. 8].

Значно менше коштів витрачалося празькими українцями на дозвіллі потреби. Василь Касіян відзначав: *«Ми, студенти, (Василь Ілліч навчався в 1922 - 1926 рр. в Празькій академії образотворчих мистецтв, був учнем Макса Швабінського, в 1927 р. повернувся до Радянської України. – О. З.), не пропускали жодної нагоди, бачити щось цікаве, нове, мати свою думку.*

В Празі гостював український хор Олександра Кошиця. Це було чудо гармонії і краси голосів, виняткова злагожденість. Бувало Кошиць стоїть із закладеними назад руками, а хор звучить. Після концерту вся публіка ринула до сцени з оплесками, що переходили в овацію. Сам великий знавець музики професор Зденек Неєдлі ((1878 - 1962), чеський музикознавець, засновник Чехословацької академії наук, комуніст з 1929 р. – О. З.) був у нечуваному захопленні. Іншим разом ми бігали на Слов'янський острів (Палац Жофін на Слов'янському острові (назва походить від імені Жофії, тобто Софії – дружини австрійського імператора Франца Йосипа Першого) – будівля неоренесансу в Празі. Культурний центр. Місце проведення концертів, балів, конференцій та виставок. Розташований на Слов'янському острові посеред річки Влтава ближче до Нового міста. – О. З.), тобто на Жофін, де вперше з'явилась платівка і професор-спеціаліст з питань радіо давав пояснення. Це було неабияке диво! Згодом до Праги прибув Шаляпін. Квитки на концерт дорогі. Треба було обов'язково купувати книжечку з репертуаром пісень, які він співав. Зі сцени Шаляпін називав сторінку збірника, і коли шелест затихав, він співав. Співав також Баттістіні та інші вокалісти. Виступав італійський диригент Молінарі, йшли концерти чеського скрипаля Коцяна та ін. Приїздив з Індії знаменитий Рабіндранат Тагор і виступав на сцені Громадського дому (Громадський будинок Праги – культурний центр, репрезентативна будівля, збудована в 1906 - 1911 рр. в стилі сецесії. – О. З.), не тільки декламуючи, як співаючи свої поезії. Нас, студентів Академії, хвилювала конференція архітекторів, у якій брали участь люди світової слави – німці Вальтер Гропіус (1883 - 1969), і Адольф Лозе (1887 - 1967), француз Корбюз'є (1887 - 1965), і чеські конструктивісти...» [2, с. 286].

Певну частину приватних коштів празькі українці витрачали на купівлю книг і цигарок. Останніх більше, оскільки вони були найдешевшими – марки «Власта», 58 геллерів за пачку з 16 штук. Щоправда, багатьом згодом довелося відмовитися від них. Василь Королів писав Олександру Кошицю в 1930 р., що кинув з дружиною палити ««по 36-х роках» (Н.Королева) і «по 20-х безперервного смоктання» (сам Василь Костянтинович) відповідно» [5, с. 34]. Кіно й театр практично не цікавили українських вихідців, а якщо випадала нагода екскурсій, то переважно безкоштовних, професійних, навчальних і в межах місцевості.

Отже, питання приватних фінансів було дуже вагомими в житті українського еміграційного осередку міжвоєнної Чехословаччини. Прожитковий еміграційний мінімум складав 1 000-1 200 чехословацьких крон, тобто в середньому 29 доларів 60 центів (30 доларів). А «Руська допомогова акція» була тільки одним із джерел легального надходження фінансів. Тому українським вихідцям, за стабілізації курсу власне чехословацької крони в 1923 - 1933 рр., доводилося заробляти на обміні валют і хобі, працювати у ресторациях (для музик), бути чорноробочими. При цьому, значна частина приватних фінансів йшла на оплату житла, їжі, одягу, взуття, транспортні витрати. Значно менше коштів витрачалось на купівлю книг, цигарки. І зовсім не витрачалися кошти на кіно, театри й екскурсії.

Література

1. Зубко О. Створення та діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923 – 1933 рр.): дис.... канд. іст. наук. 09.00.12 «Українознавство». К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010, 224 с.
2. Касян В. З мого життя. (Публікація і післямова Ігоря Верби). *Український культурологічний альманах «Україна-Чехія»*. Ч. II. Випуск 29-30. Рік видання VIII. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 1999, 394 с.
3. Ковалев М. В. Повседневная жизнь российской эмиграции в Праге в 1920 - 1930 годы. Исторические очерки. Саратов: Сарат. Гос. Тех. Ун-т им. Ю. А. Гагарина, 2014, 90 с.
4. Королів-старий В. *Згадки про мою смерть. Вибрані твори. Том 1. 2-ге видання*. Укр. в-во «Добра книжка» 169 випуск, Торонто, 1961, 289 с.
5. Королева Н. Життя і творчість у документах та матеріалах (до 120-річчя з дня народження): Збірка документів / Уклад. та автор передмови І. Тюрменко. Київ: Дельфін, 2008, 88 с.

6. Лукасевич Л. Роздуми на схилку життя. Нью Йорк: С. Бавнд Брук: Українське православне товариство святої Софії, 1982, 304 с.
7. Ляхоўскі У. Ад гоманаўцаў да гайсакоў. Чыннасць буларускіх маладзёвых арганізацый у 2-й палове XIX ст. – 1939 г. Навукова-папулярнае выданне. Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2012, 483 с.
8. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин). Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice. Editor Mykola Mušinka. Praha, 2010, 100 с.
9. Пономарьов В. Дмитро Чижевський: філософ, що любив котів // URL: <https://tyzhden.ua/History/48042> (Дата доступу: 26.04.2016 р.).
10. Русова С. Мої спомини. К.: Україна-Віта, 1996, 208 с.
11. Сім'янцев В. Студентські часи. (Спогади). Чехо-Словаччина. Роки 1923 – 1929. Вашингтон. Д.К., 1973, 191 с.
12. Сім'янцев В. Інженер-емігрант в Чехо-Словаччині. Роки 1929 – 1945. Четверта книга спогадів. В-во Юліяна Середняка. Buenos Aires – Philadelphia, 1978, 230 с.
13. Софія і Станіслав Дністрянські. Листи. Спогади. Статті [монографія] / за ред. д-ра мистецтвозн., проф. Ганни Карась; упоряди.: Ганна Карась, Людмила Обух. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018, 350 с.: фото.
14. Чикаленко Є. Щоденник (1925 – 1929). Упорядкування, передмова та коментарі І. Старовойтенко. К.: Темпора, 2016, 448 с.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. м. Київ (ЦДАГО України. м. Київ).

References

1. Zubko O. Stvorennia ta diialnist Ukrainskoho vyshchoho pedahohichnoho instytutu im. M. Drahomanova v Prazi (1923 – 1933 rr.). [Creation and activity of the Ukrainian Higher Pedagogical Institute named after M. Drahomanov in Prague (1923-1933)]: dys.... kand. ist. nauk. 09.00.12 «Ukrainoznavstvo». К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010, 224 с. (in Ukrainian).
2. Kasiian V. Z moho zhyttia. [From my life]. (Publikatsiia i pisliamova Ihoria Verby). *Ukrainskyi kulturolohichnyi almanakh «Ukraina-Chekhiia»*. Ch. II. Vypusk 29-30. Rik vydannia VIII. Kyiv: Fond spriannia rozvytku mystetstv, 1999, 394 с. (in Ukrainian).
3. Kovalev M. V. Povsednevnaia zhizn' rossijskoj jemigracii v Prage v 1920 – 1930 gody. [Daily life of Russian emigration in Prague in 1920-1930. Historical essays]. Istoricheskie ocherki. Saratov: Sarat. Gos. Teh. Un-t im. Ju. A. Gagarina, 2014, 90 с. (in Russian).
4. Koroliv-staryi V. Zghadky pro moiu smert. [Mentions of my death]. *Vybrani tvory. Tom 1. 2-he vydannia*. Ukr. v-vo «Dobra knyzhka» 169 vypusk, Toronto, 1961, 289 с. (in Ukrainian).
5. Koroleva N. Zhyttia i tvorchist u dokumentakh ta materialakh (do 120 richchia z dnia narodzhennia): Zbirka dokumentiv [Life and creativity in documents and materials (for the 120th anniversary of the birth): Collection of documents] / Uklad. ta avtor predmovy I. Tiurmenko. Kyiv: Delfin, 2008, 88 с. (in Ukrainian).
6. Lukasevych L. Rozdumy na skhylku zhyttia. [Reflections on the slope of life]. Niu York: S. Bavnd Bрук: Ukrainske pravoslavne tovarystvo sviatoi Sofii, 1982, 304 с. (in Ukrainian).
7. Ljahowski U. Ad gomanawcaw da gajsakow. Chynnasc" bularuskikh maladzjovohyh organizacyj u 2-j palove XIX st. – 1939 g. [From the Homanovs to the Gaisaks. The validity of Belarusian youth organizations in the second half of the 19th century. – 1939]. Navukova-papuljarnaе vydanne. Belastok: Беларускае гістарычнае таварыства; Віл"нжа: Інстытут беларусістыкі, 2012, 483 с. (in Belorussian).
8. Narizhna N. Dytiachymy ochyma (Spomyn). [Through children's eyes (Memory)]. Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice. Editor Mykola Mušinka. Praha, 2010, 100 с. (in Ukrainian).
9. Ponomarov V. Dmytro Chyzhevskiy: filosof, shcho liubyv kotiv [Dmytro Chyzhevskiy: a philosopher who loved cats] // URL: <https://tyzhden.ua/History/48042> (Data dostupu: 26.04.2016 r.). (in Ukrainian).

10. Rusova S. *Moi spomyny*. [My memories]. K.: Ukraina-Vita, 1996, 208 s. (in Ukrainian).
11. Sim'iantsev V. *Studentski chasy*. (Spohady). Chekho-Slovachchyna. Roky 1923 - 1929. [Student times. (Memoirs). Czechoslovachchyna. Years 1923 - 1929]. Vashynhton. D.K., 1973, 191 s. (in Ukrainian).
12. Sim'iantsev V. *Inzhener-emihrant v Chekho-Slovachchyni. Roky 1929 - 1945*. [Emigrant engineer in Czechoslovakia. Years 1929 - 1945]. Chetverta knyha spohadiv. V-vo Yuliiiana Seredniaka. Buenos Aires – Philadelphia, 1978, 230 s. (in Ukrainian).
13. Sofiia i Stanislav Dnistrianski. *Lysty. Spohady. Statti* [monohrafiia] [Letters. Memoirs. Articles [monograph]]. / za red. d-ra mystetstvozn., prof. Hanny Karas; uporiady.: Hanna Karas, Liudmyla Obukh. Ivano-Frankivsk: Foliant, 2018, 350s.: foto. (in Ukrainian).
14. Chykalenko Ye. *Shchodennyk (1925 – 1929)*. [Diary (1925 - 1929)]. Uporiadkuvannia, peredmovna ta komentari I. Starovoitenko. K.: Tempora, 2016, 448 s. (in Ukrainian).
15. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy*. m. Kyiv (TsDAHO Ukrainy. m. Kyiv). [Central State Archive of Public Associations of Ukraine. Kyiv (CSAPA of Ukraine)]. (in Ukrainian).